

5η Διδακτική Ενότητα

Ο πρωταγόρειος μύθος: η κλοπή της φωτιάς - έντεχνη σοφία και λόγος

Κείμενο αναφοράς: Πλάτων, Πρωταγόρας 321b-322a

α. Θέμα:

Η κλοπή της φωτιάς και των τεχνικών γνώσεων από τον Προμηθέα και η προσφορά τους στον άνθρωπο.

β. Δομικά στοιχεία:

1. Η απρονοησία του Επιμηθέα για το ανθρώπινο γένος.
2. Η επιθεώρηση από τον Προμηθέα και η αμηχανία του για τη σωτηρία του ανθρώπινου γένους.
3. Η αποφασιστική παρέμβαση του Προμηθέα για τη σωτηρία του ανθρώπου, η κλοπή της φωτιάς και της έντεχνης σοφίας.
4. Η τιμωρία του Προμηθέα για την κλοπή.

γ. Ερμηνευτικά σχόλια:

• οὐ πάνυ... ὁ Ἐπιμηθεὺς ἔλαθεν: Ο **Επιμηθέας** επιβεβαιώνοντας πλήρως το όνομά του ενήργησε **απερίσκεπτα** δαπανώντας όλες τις διαθέσιμες ικανότητες για τα υπόλοιπα ζώα και αφήνοντας τον άνθρωπο χωρίς εφόδια, με αποτέλεσμα να οδηγηθεί σε τραγικό αδιέξοδο (**ἢ πόρρῃ ὅτι χρήσαιτο**). Αξιοσημείωτη η τριπλή επανάληψη της απορίας στο κείμενο: **ἢ πόρρῃ, ἀποροῦντι, ἀπορία**.

• ἄκόσμητον τὸ ἀνθρώπων γένος: Το ρήμα **κοσμῶ** σημαίνει τακτοποιώ, διευθετώ, αλλά και στολίζω, καλλωπίζω. Οι αρχαίοι Έλληνες, που θαύμαζαν ιδιαίτερα την τάξη, την ισορροπία και την αρμονία του σύμπαντος, το ονόμασαν **κόσμον**, δηλαδή στολίδι. Το επίθετο **ἄκόσμητος**, αναφερόμενο στον άνθρωπο, δηλώνει ότι αυτός δεν είναι **εξοπλισμένος από τη φύση με αυτάρκειες σωματικές ιδιότητες και ικανότητες**.

Με άλλα λόγια ο άνθρωπος για την αυτοσυντήρησή του δεν διαθέτει κανένα έμφυτο και πολύπλοκο σύστημα ενστίκτων, αλλά αντίθετα **πάσχει από σωματική και βιολογική κατωτερότητα**. Αντανακλάται επομένως η εμπειρική γνώση ότι ο άνθρωπος αδυνατεί να επιβιώσει αρκούμενος μόνο στις πενιχρές, συγκριτικά με διάφορα ζώα, σωματικές του ικανότητες.

Αξιοσημείωτο το γεγονός ότι γίνεται λόγος για ανθρώπους γενικά, όχι για ελεύθερους και δούλους, για ευγενείς, για Έλληνες και βαρβάρους κ.λπ. Ο **Πρωταγόρας** με τη συγκεκριμένη έκφραση φαίνεται ότι υπερασπίζεται την άποψη ότι **οι άνθρωποι είναι φύσει ίσοι, αλλά θέσει άνισοι**, δηλαδή η φύση προίκισε τους ανθρώπους με τα ίδια γνωρίσματα, αλλά η κοινωνική συμβίωση και οργάνωση τελικά τους καθιστά άνισους.

• ἡ εἰμαρμένη ἡμέρα: Η φράση αυτή, όπως και η φράση της προηγούμενης ενότητας «**χρόνος εἰμαρμένος**», αποτελεί στοιχείο του μύθου που προσδιορίζει χρονικά τα στάδια της εξέλιξης του ανθρώπου. Εκφράζει το **πλήρωμα του χρόνου**, το πέρασμα από μία εποχή σε άλλη, από μία μορφή ζωής σε άλλη, που δεν είναι ούτε στιγμιαίο ούτε αυτόματο, αλλά **υπακούει σε δύναμη αναπότρεπτη, ισχυρότερη και από τους θεούς**. Αν αφαιρέσουμε το περίβλημα του μύθου,

σημαίνει ότι το πέρασμα σε μια επόμενη φάση εξέλιξης γίνεται κάτω από την πίεση της ανάγκης για επιβίωση ή βελτίωση της ζωής. Ανάλογη είναι η χριστιανική φράση «ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου».

• **τὴν ἔντεχνον σοφίαν σὺν πυρί:** Το επίθετο «ἔντεχνος» υποδηλώνει αυτόν που είναι μέσα στα όρια της τέχνης, τον έμπειρο, τον επιδέξιο. Στη φράση «ἔντεχνος σοφία», η λέξη «σοφία» υποδηλώνει τη σοφία που εμπεριέχει την τέχνη, τη σοφία που συμπορεύεται με την τέχνη, τις τεχνικές γνώσεις. Αρχικά η έννοια της σοφίας έχει κυρίως να κάνει με τη δεξιότητα και την εμπειρία σε κάποια τέχνη, την αρχιτεκτονική, τη γλυπτική, τη μεταλλουργία, την ιατρική, κ.λπ. Ο προσδιορισμός «ἔντεχνος» επιτρέπει εδώ στον **Πρωταγόρα** να διευκρινίσει, επομένως, πως αυτού του είδους τη σοφία εννοεί και όχι αυτή που συνδέουμε με τη γνώση των επιστημών και τη φιλοσοφία, δηλαδή τις θεωρητικές γνώσεις.

Ως προς τις καλές τέχνες, η έντεχνη σοφία δεν σχετίζεται με τη σύλληψη της ιδέας ενός καλλιτεχνικού έργου, αλλά με την αναγκαιότητα χρήσης τεχνικών γνώσεων και εργαλείων για τη δημιουργία κάποιων από αυτά (π.χ. Αρχιτεκτονική, Γλυπτική).

Κατανοούμε, λοιπόν, τον όρο ως **τεχνογνωσία**, η οποία επιτρέπει στον άνθρωπο να προβεί σε επινοήσεις και εφαρμογές σωτήριες για τη ζωή του που προωθούν την εν γένει παρουσία του στον κόσμο. Ειδικότερα, η τεχνογνωσία συνδέεται με τις **τεχνικές δεξιότητες** και την **κατασκευαστική ικανότητα** του ανθρώπου. Αυτό σημαίνει ότι ο άνθρωπος είναι σε θέση να συλλάβει και να οργανώσει τη διαδικασία της εργασίας, η οποία συμπυκνώνει με τον καλύτερο τρόπο το άλμα του πρώην, απλώς «ζωικού οργανισμού» σε ήδη άνθρωπο που αποδεσμεύεται σταδιακά από τις αλυσίδες της βιολογικής νομοτέλειας και προνοεί για τις επόμενες στιγμές της ζωής του. Συνδεδεμένη με τη διαδικασία της εργασίας είναι η **διαδικασία κατασκευής και επινοήσης, καλλιέργειας και αγωγής**. Με την κατασκευαστική και επινοητική ικανότητα ο άνθρωπος δίνει υπόσταση στους σχεδιασμούς του και τα ευρήματα του νου του, κατασκευάζοντας σπίτια, σκεύη, εργαλεία, όπλα, αλλά και προβαίνει σε επινοήσεις συμβολικών συστημάτων όπως η γλώσσα, η γραφή, η αρίθμηση, που διευρύνουν τα όρια της ελευθερίας του σε σχέση με τη βιολογική αιτιότητα. Με την καλλιέργεια (γης, γραμμάτων, τεχνών και καλών τεχνών) και την αγωγή διαμορφώνει σκόπιμα τις προϋποθέσεις για παραγωγή έργων και μέσων και για νέες δημιουργίες μέσα από την αξιοποίηση εργαλείων και γνώσεων τεχνικής.

Όμως, η συνολική διαδικασία γίνεται συγχρόνως και τρόπος αγωγής της φύσης του, τρόπος εξέλιξης και διαμόρφωσής του, καθώς περιέρχεται στη θέση να ελέγξει τα πάθη του, να τιθασεύσει το ένστικτο και να οργανώσει τις άμυνες του εαυτού του στον αγώνα επιβίωσης.

• **ἔμπυρος τέχνην:** Η φωτιά, η πρώτη μεγάλη πηγή ενέργειας που έμαθε να μεταχειρίζεται ο άνθρωπος, εύλογα τοποθετείται στη βάση όλων των έως τότε τεχνολογικών κατακτήσεων. Ως πηγή ενέργειας υπήρξε αναγκαία συνθήκη για να οδηγηθεί ο άνθρωπος στα υψηλά τεχνικά επιτεύγματα και να αντισταθμίσει με αυτά τη φυσική αδυναμία του. Η «ἔμπυρος τέχνη» εκφράζει την **εφαρμοσμένη, την κατασκευαστική εκδήλωση** της ανθρώπινης δραστηριότητας. Η «ἔμπυρος τέχνη» είναι η **πρακτική εφαρμογή** των τεχνικών γνώσεων κυρίως με τη **χρήση της φωτιάς**, καθώς είναι γνωστό ότι πολλά υλικά, όπως τα μέταλλα, μπορούν να γίνουν αντικείμενο κατεργασίας με τη χρήση της φωτιάς. Ο **Πρωταγόρας**, λοιπόν, πρέπει να είχε στο μυαλό του αυτό που σήμερα ονομάζουμε

τεχνολογία, τηρουμένων των αναλογιών. Εννοούμε, βέβαια, μια τεχνολογία προσαρμοσμένη στα μέσα και τις δυνατότητες της εποχής.

Με την κλοπή της φωτιάς, που συμβολίζει επιπλέον τη δημιουργικότητα, τη ζωτικότητα και τη φαντασία, αφηφώντας τις άλογες και αυθαίρετες αποφάσεις του Δία, ο Προμηθέας εκφράζει και ενισχύει την ορθολογική πίστη ότι ο άνθρωπος μπορεί με τη γνώση και την πράξη να κυριαρχήσει πάνω στη φύση, να την αλλάξει και να καλυτερέψει τη ζωή του.

• τὴν δὲ πολιτικὴν οὐκ εἶχεν: Οι άνθρωποι σ' αυτό το στάδιο της λεγόμενης φυσικής κατάστασης δεν έχουν τη δυνατότητα να οργανώσουν πολιτική και κοινωνική ζωή και να αναπτύξουν κατ' επέκταση πνευματικό πολιτισμό. Γίνεται σαφές ότι η πολιτική τέχνη είναι ανώτερη κατάκτηση, η οποία στον μύθο χαρακτηρίζει την κοινότητα των θεών και όχι των ανθρώπων, και αποτελεί στοιχείο εξουσίας του Δία απέναντι στους άλλους θεούς και τον κόσμο. Η παρουσίασή τους ως δώρων των θεών και όχι ως ανακαλύψεων του ανθρώπου μπορεί να θεωρηθεί και ως ένδειξη σεβασμού προς αυτούς και προσπάθεια αποφυγής ύβρης εκ μέρους των ανθρώπων. Άρα η κατάκτηση της τεχνικής από τον άνθρωπο, που χαρακτηρίζεται σαν τιτανική πράξη κλοπής, συνέβη σε πρώιμη φάση, προκοινωνική και δείχνει τις τότε δυνατότητες του ανθρώπινου πνεύματος. Αντίθετα, η πολιτική ήταν ακόμη απρόσιτη σχεδόν στο ανθρώπινο πνεύμα και κατακτήθηκε σε υστερότερη στιγμή της ιστορίας του ανθρώπου και αφού είχαν διαμορφωθεί οι κατάλληλες συνθήκες.

• παρὰ τῷ Διί: Η Δίκη θεωρείται ως πάρεδρος του Διὸς, ενώ στον Σοφοκλή (*Αντιγόνη*, στ. 451) χαρακτηρίζεται ως ξύνοικος τῶν κάτω θεῶν.

• ἀκρόπολιν τὴν τοῦ Διὸς: Κατά το πρότυπο των ανθρωπίνων πόλεων το ανάκτορο του πατέρα των θεών βρισκόταν σε ακρόπολη - στην υψηλότερη κορυφή του Ολύμπου. Οι αρχαίοι Έλληνες φαντάζονταν τους θεούς με ανθρώπινα χαρακτηριστικά και ιδιότητες. Επίσης, φαντάζονταν τον κόσμο στον οποίο ζούσαν οι θεοί και την κοινωνική τους οργάνωση με πολλές αναλογίες με τον ανθρώπινο κόσμο (π.χ. οι κατοικίες των θεών, η ακρόπολη όπου φυλάσσεται η πολιτική τέχνη, οι φρουρές, οι θεοί κ.λπ.).

• αἱ Διὸς φυλακαὶ φοβεραὶ: Οι φύλακες του Δία ήταν η Βία και το Κράτος, που αναφέρονται τόσο στη *Θεογονία* του Ησιόδου όσο και στον Προμηθέα Δεσμώτη του Αισχύλου. Πρόκειται για τα όργανα εξουσίας του Δία. Στον μύθο του Προμηθέα συμβολίζουν τη δυσκολία και τις επίπονες προσπάθειες του ανθρώπινου γένους να αποκτήσει την πολιτική τέχνη, τις γνώσεις δηλαδή για την οργάνωση κοινωνιών και για την ανάπτυξη πνευματικού πολιτισμού. Έμμεσα προβάλλει την αξία και τη σημασία της τέχνης που υπόσχεται ότι διδάσκει στους νέους της Αθήνας.

• εἰς δὲ τὸ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ Ἥφαιστου οἶκημα τὸ κοινόν: Σύμφωνα με τη μυθολογία, ο Ἥφαιστος και η Ἀθηνά συνδέονταν πολύ στενά μεταξύ τους. Μάλιστα, σε πολλά μέρη της αρχαίας Ελλάδας οι δύο θεοί λατρεύονταν μαζί σε κοινές γιορτές, όπως αυτές των Απατουρίων και των Χαλκείων, ενώ υπήρχαν και κοινά ιερά που αφιερώνονταν σε αυτούς, όπως αυτό στην Αγορά της αρχαίας Αθήνας. Ειδικότερα, η Ἀθηνά γεννήθηκε από το κεφάλι του Δία, ήταν η θεά της σοφίας και των τεχνών και αντιπροσώπευε τη γνώση. Ο Ἥφαιστος ήταν γιος

του Δία και της Ήρας, λατρευόταν ως θεός της φωτιάς και αντιπροσώπευε τις πρακτικές γνώσεις. Επιπλέον, η Αθηνά ήταν παιδαγωγός του γιου του Ηφαίστου, του Εριχθονίου.

Η αναφορά του **Πρωταγόρα** στην **Αθηνά** και τον **Ήφαιστο** και στο εργαστήριο τους συνιστά και έναν σαφή υπαινιγμό οργάνωσης της θεϊκής κοινότητας στη βάση ενός «καταμερισμού των εργασιών», όπου ο Δίας κατέχει την ύψιστη πολιτική τέχνη, ενώ η Αθηνά και ο Ήφαιστος καταγίνονται με τέχνες συνδεδεμένες με την αντιμετώπιση των καθημερινών αναγκών επιβίωσης, την πρακτική επινοητικότητα και την κατασκευαστική ικανότητα.

• τήν τε ἔμπυρον τέχνην τὴν τοῦ Ἥφαιστου καὶ τὴν ἄλλην τὴν τῆς Ἀθηνᾶς: Εδώ εξυπακούεται αφενός η πρακτική του **Ηφαίστου** και αφετέρου η θεωρητική γνώση της **Αθηνάς**, η εναρμόνιση των οποίων δημιουργεί την πρόοδο του τεχνολογικού πολιτισμού. Είναι αντιληπτό ότι προβάλλεται ιδιαίτερα η σημασία της φωτιάς για την ύπαρξη του ανθρωπίνου γένους, αλλά και η άρρηκτη σύνδεση μεταξύ της τεχνολογικής και της πνευματικής ανθρώπινης δραστηριότητας.

• κλοπῆς δίκῃ μετῆλθεν: Ο **Προμηθέας** τιμωρήθηκε σκληρά για την πράξη κλοπής που έκανε από αγάπη προς το ανθρώπινο γένος. Στο κείμενο αναφέρεται πολύ λιτά ότι ο Προμηθέας δικάστηκε για κλοπή εξαιτίας της απρονοησίας του αδερφού του, του Επιμηθέα. Ο **Πρωταγόρας** συνδέει την αφήγησή του με τη γνωστή μυθική αφήγηση για την τιμωρία του Προμηθέα, την οποία παραλείπει ως γνωστή «ἥ περ λέγεται». Βέβαια, άλλες πηγές αναφέρουν ότι ο **Δίας**, οργισμένος από την πράξη του, του επέβαλε μια σκληρότατη τιμωρία: τον έδεσε με αλυσίδες σε έναν βράχο του Καυκάσου και έστειλε έναν γυπαετό να του κατασπαράζει το συκώτι, το οποίο ξαναγινόταν τη νύχτα. Από το μαρτύριο αυτό, που επαναλαμβανόταν καθημερινά, τον απάλλαξε ο **Ηρακλής** σκοτώνοντας το σαρκοβόρο πουλί.

Παράλληλα κείμενα

Παράλληλο κείμενο 1: Σοφοκλής, *Αντιγόνη*, στ. 332-375

Και στα δύο κείμενα γίνεται αναφορά στην εξέλιξη του πνευματικού και του υλικοτεχνικού πολιτισμού με τόνο ιδιαίτερα αισιόδοξο. Τόσο ο **Πρωταγόρας** όσο και ο **Σοφοκλής** εκθειάζουν τον άνθρωπο που κατόρθωσε να δαμάσει τη φύση και να κυριαρχήσει σε αυτήν. Εντούτοις, ο **Πρωταγόρας** μνημονεύει λιγότερα ανθρώπινα επιτεύγματα σε σύγκριση με τον **Σοφοκλή** ή δίνει διαφορετική έμφαση. Η παρουσίαση του **Πρωταγόρα** είναι αξιολογική ενώ του **Σοφοκλή** είναι κατά βάση χρονολογική. Και οι δύο συμφωνούν ότι οποιοσδήποτε δεν μπορεί να συμβιώσει αρμονικά με τους άλλους ανθρώπους θα πρέπει να εκδιώκεται από τις οργανωμένες κοινωνίες. Είναι εμφανές ότι ο **Σοφοκλής** παρουσιάζει τους ανθρώπους σε ένα μεταγενέστερο στάδιο κατά το οποίο έχουν κάνει σημαντικά βήματα στην ανάπτυξη του τεχνικού πολιτισμού, ενώ ο **Πρωταγόρας** αναφέρεται στα αρχικά στάδια της εξέλιξής του.

Παράλληλο κείμενο 2: Φρειδερίκος Νίτσε, Η γέννηση της τραγωδίας, 9

Όπως γίνεται φανερό μέσα από το έργο *Η γέννηση της τραγωδίας*, ο Γερμανός φιλόσοφος **Νίτσε** αγαπούσε τον τραγικό ποιητή **Αισχύλο** και ιδιαίτερα τον **Προμηθέα**. Συγκεκριμένα, τον θεωρούσε διονυσιακό πρόσωπο και ενσάρκωση του Απόλλωνα που επιθυμεί δικαιοσύνη. Στο κείμενό του λοιπόν ο **Προμηθέας** εμφανίζεται **α.** ιδιαίτερα τολμηρός, **β.** ως τραγικός ήρωας που δοκιμάζεται και ορθώνεται στην παραδεδομένη τάξη πραγμάτων, **γ.** ως σύμβολο που αντιστέκεται στη θεϊκή βούληση, στην τυραννική εξουσία του Δία.

Στον πλατωνικό Πρωταγόρα ο **Προμηθέας** αναδεικνύεται ευεργέτης του ανθρώπινου γένους. Τα δώρα του Προμηθέα μέχρι τότε ήταν αποκλειστικό προνόμιο και κτήμα των θεών, ένα από τα στοιχεία υπεροχής τους απέναντι σε όλα τα όντα. Οι θεοί δεν είχαν την πρόθεση να τα δωρίσουν στους ανθρώπους, αφού, σύμφωνα με τον μύθο, δεν είχαν δώσει εντολή στον Προμηθέα και στον Επιμηθέα να τα μοιράσουν στους ανθρώπους. Άρα, ο **Προμηθέας** παρέβη τη βούληση των θεών και διέπραξε ύβρη.

Οι δύο Γερμανοί φιλόσοφοι (Νίτσε και Μαρξ) αναγορεύουν τον **Προμηθέα** σε φιλοσοφικό ήρωα. Ο **Προμηθέας** αναδεικνύεται σε σύμβολο αντίστασης και ανθρώπινης ελευθερίας. Χαρακτηρίζεται εύστροφος, ευρηματικός, τολμηρός, αποφασιστικός και φιλάνθρωπος. Για τη σωτηρία του ανθρώπινου γένους δοκιμάζεται με κίνδυνο να οδηγηθεί σε σφάλμα, έρχεται αντιμέτωπος με τους θεούς, καταδικάζεται και υφίσταται τις ολέθριες συνέπειες της απόφασής του. Εύλογα, λοιπόν, θεωρείται σωτήρας και ευεργέτης του ανθρώπινου γένους.